

COVID-19 Salgınının Türk Turizmine Etkisi: Seyahat ve Konaklama Endüstrileri Üzerine Değerlendirme (The Impact of COVID-19 Outbreak on Turkish Tourism: Evaluation on Travel and Accommodation Industries)

* Özge BÜYÜK^a

Emel CAN^b

^a Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Çanakkale-Türkiye (ozgebuyuk @comu.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0003-2058-8510>

^b Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ezine Meslek Yüksekokulu, Seyahat Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Çanakkale-Türkiye (emelcan @comu.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0001-8590-0320>

MAKALE GEÇMİŞİ

ÖZ

Gönderim Tarihi:
29.08.2020

Kabul Tarihi:
23.09.2020

Anahtar Kelimeler:

Turizm
Koronavirus
Pandemi
Covid-19
Seyahat ve Konaklama Endüstrisi

Covid-19 salgınının pandemiye dönüşmesi tüm dünyada seyahat kısıtlamaları, karantinalar, sosyal mesafe tedbirleri vb. önlemler alınmasını zorunlu kılmıştır. Pandemi, kısa bir süre içerisinde küresel ekonomide ciddi bozulmalara neden olmuştur. Turizm, insan ilişkilerinin yoğun biçimde yaşandığı bir sektördür. Bu nedenle salgından en çok etkilenen sektörlerin başında yer almış; turizm faaliyetleri neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu çalışmada öncelikle Covid-19 salgınının ortaya çıkışından, dünyaya yayılışından ve bu süreçte büyük bir hızla yaşanan toplumsal değişimlerden ve etkilerinden kronolojik olarak bahsedilmiş, pandemi dolayısıyla yaşanan krizin, turizm sektörüne ile seyahat ve konaklama endüstrilerine etkisine dair literatüre yer verilmiştir. Koronavirüsün turizm sektörüne, dolayısıyla da seyahat ve konaklama endüstrisine olan ekonomik etkileri, açıklanan istatistiki veriler dâhilinde tespit edilmeye çalışılmış ve 2020 yılı Haziran ayı itibarıyla gelineen mevcut durum ortaya konarak; sektörün 2020 yılı Haziran ayı sonrasına ve pandemi sonrası dönemde yeniden toparlanmasına dair öngörüler değerlendirilerek; çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

Tourism
Corona virus
Pandemic
Covid-19
Travel and Hospitality Industry

With the Covid-19 epidemic turning into a pandemic, travel restrictions, quarantine precautions, social distancing measures, etc. have become compulsory. The global economy seriously affected negatively by the pandemic in a short time. Tourism is a sector where human relations are intense. For this reason, it is one of the sectors most affected by the epidemic and tourism activities almost came to a halt. In this study, the emergence of the Covid-19 pandemic, its spread to the world, the social changes, and its effects experienced in this process were mentioned chronologically. Also, it includes the literature on the impact of the crisis experienced due to the pandemic on the tourism sector, and the travel and accommodation industries. The economic effects of coronavirus on the tourism sector, and hence on the travel and hospitality industry, were tried to be determined within the statistical data announced by revealing the current situation reached as of June 2020. At the same time, by evaluating the predictions about how the tourism sector can recover after June 2020 and in the post-pandemic period; various suggestions were developed.

Makalenin Türü: Derleme

*Sorumlu Yazar: Özge BÜYÜK

E posta: ozgebuyuk @comu.edu.tr

Makalenin Künyesi: Büyük, Ö. & Can., E. (2020). COVID-19 Salgınının Türk Turizmine Etkisi: Seyahat ve Konaklama Endüstrileri Üzerine Değerlendirme. AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi, 23 (2), 312-331

1. GİRİŞ

2020 yılı büyüme hedefli beklentisi yüksek olan Türkiye turizm sektörü ile seyahat ve konaklama endüstrileri, Covid-19, pandemi sürecinden çok yoğun biçimde etkilenmiştir. Bu süreçte hizmet sektöründeki insan yoğun ilişkiler, salgın esnasında alınması gereken önlemler dolayısı ile sektöre uğramış ve durma noktasına gelmiştir. Şeker ve diğerlerine göre (2020) alınan tedbirler, ekonomik yaşamı %50-%80 düzeyinde yavaşlatmış; turizm sektöründeki etkisi ise %100'e yakın biçimde görülmüştür. Dönemsel işten çıkarmalar ve geçici iş durdurular ve kepenk kapatmalar, turizm sektöründeki daralmanın en önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Çalışmanın amacı: dünyada Covid-19, salgının ortaya çıkışının ardından yaşanan gelişmeler ile birlikte, turizm sektörü ve seyahat-konaklama endüstrilerinde meydana gelen değişimleri kayıt altına almaktır. Bu değişim dönem, çalışma içerisinde Türkiye'de "yeni normal" sürecin başlangıcı olan 2020 Haziran öncesi ve sonrası olarak iki ayrı kategoride ele alınmış, süreç dahilinde kronolojik olarak tüm gelişmeler sıralanmış, sonuç ve sektörel beklentiler bir araya getirilmiştir. Covid-19 pandemi süreci, turizm sektörü için kriz yönetiminin had safhada önem taşıdığı bir dönemdir. Krizler ile baş edebilmek, etkin kriz yönetimi eylemleri ortaya koyabilmek için öncelikle krizi ortaya çıkaran sürecin tüm ayrıntıları ile tespit edilerek incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, kriz yönetimi öncesi tüm tabloyu ortaya çıkarabilmek ve tespit edebilmek amacı ile oluşturulmuş bir derleme olma özelliği taşımaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Turizmin krizlerden etkilenebilecek kırılganlıkta, turizm talebinin de son derece duyarlı bir yapısı olduğu bilinmektedir. Göral'a göre (2014) turizm sektörü, seyahat harcamalarını azaltan ekonomik krizlere son derece hassas bir yapıya sahiptir. Sektördeki krizleri ise aynı Covid-19 sürecinde olduğu gibi: terör hadiseleri, savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar vb. olaylar yaratmaktadır. Turizm sektöründe kriz: turizm faaliyeti yapan işletmelerin süregelen faaliyetleri üzerinde tehdit oluşturan, turizm sahalarının güvenli olmadığına dair kanı yaratan; bununla birlikte turizm talebi üzerinde turistik çekicilikler açısından olumsuz etki oluşturan ve bölgeye yönelik turizm talebinin ve harcamaların düşmesi sebebi ile turizm işletmelerinin faaliyetlerini gerçekleştirememeleri veya varlıklarını sürdürememelerine dair olaylar bütünüdür (Sönmez & diğ., 1994). Covid-19 salgını da bu tanım çerçevesinde ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2020a) açıklamaları uyarınca, turizm sektörü için gelmiş geçmiş en büyük krizdir.

Turizm sektörü, tarihinde benzer krizlerle H1N1, Domuz Gribi ve SARS virüsleri dolayısıyla, bu kadar geniş çaplı olmasa da bölgesel düzeyde tanışmıştır. 2003 yılında, SARS salgınının ortaya çıkması vermesi, Asya'nın birçok bölgesinde turizm endüstrisinde kriz yaşanmasının yanı sıra dünya çapında bir paniğe de neden olmuştur. Kuş gribi olarak da bilinen H1N1 virüsü, Asya'da ortaya çıkmış, 2004-2006 yılları arasında bazı ülkeler vatandaşlarını Asya seyahatleri konusunda uyarılmış ve bu durum, bölgesel düzeyde öncelikle Asya turizminde kriz yaşanmasına sebep olmuştur. 2006 Yılında önce Meksika'da ve ABD'de hemen sonrasında ise Avusturya, Kanada, Almanya, İsrail, Yeni Zelanda, İspanya ve Birleşik Krallık'ta ve listeye daha sonra eklenenlerle birlikte toplamda 40 ülkede yeniden ortaya çıkan virüs, bu kez de bölgesel anlamda farklı ülkelerin turizm endüstrileri üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından ilk kez 2005-2006 yıllarında rapor edilen Domuz Gribi salgınları da aynı biçimde 2009 yılına kadar bölgesel anlamda pek çok ülkenin turizm ekonomileri üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur (Mao & diğ., 2010; Lee & Chen, 2011; Monterrubio, 2010; Page & diğ., 2012).

Pandemi dolayısı ile pek çok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de salgının tüm dünyada olduğu gibi (Gössling & diğ., 2020; Gretzel & diğ., 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Jones & Comfort, 2020; Prideaux & diğ., 2020; Wen & diğ., 2020; Yang & diğ., 2020). Türkiye'deki etkilerine ve değerlendirmelere yer veren çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Acar, 2020; Alaeddinoğlu & Rol, 2020; Akbaba, 2020; Atay, 2020; Aydın & Doğan, 2020; Bahar & İlal, 2020; Çıtak & Çalış, 2020; Demir & diğ., 2020; Doğancılı, 2020; İbiş, 2020; Kıvılcım, 2020; Kiper & diğ., 2020; Üstün, 2020; Özçiftçi, 2020; Türker, 2020; Yenişehirlioğlu & Salha, 2020). Diğer yandan ulusal alan yazında bu konudaki sektöre dair değerlendirmelerin yakın dönemde ilk olarak Çeti & Ünlüönen (2019) tarafından yapıldığı görülmektedir. Pandemi sürecinin ne kadar süreceği henüz bilinmemektedir. İlgili tüm çalışmalar salgın bittikten sonra sürecin daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem arz edecektir.

3. YÖNTEM

Covid-19 küresel salgınının ortaya çıkış sürecinin kronolojik olarak ele alındığı ve yaşanan sürecin turizm ve konaklama sektörüne etkilerinin ortaya konduğu, bu konularda yapılan ilk araştırmaların bulgularının sentezlendiği bu çalışma bir derleme olma özelliği taşımaktadır. Alanda konu ile ilgili olarak yapılmış tüm öncül çalışma ve uygulamaların literatürüne yer verilmiş; ilgili kavramlar açıklanmıştır. 'Yeni normal' olarak isimlendirilen sürece geçilen 2020 yılı Haziran ayı başı itibariyle Covid-19 salgınının tedarik zincirleri ve gelirler üzerindeki olumsuz etkilerinin büyük olduğu gerçeği açıklıkla görülmektedir. Buna rağmen

henüz sürecin başında olunması dolayısıyla ilgili etkiler tam olarak ölçülemez durumdadır. Dolayısıyla çalışmada Covid-19 salgınının ortaya çıktığı andan itibaren tüm dünyada ve Türkiye’de yaşananlar 2020 Haziran öncesi ve sonrası dönem olarak iki ayrı kategoride değerlendirilmiş, tüm gelişmeler listelenmiş; sonuçlara ve beklentilere dair görüşlere yer verilmiştir. Çalışma, bu alanda yapılacak yeni araştırmalarda kullanılmak üzere salgının turizm ve konaklama endüstrisindeki etkilerinin bir kronolojik kaydı olma özelliği taşımaktadır.

4. KÜRESEL COVID-19 SÜRECİ VE TÜRKİYE’YE YANSIMALARI

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Çin’in Wuhan şehrinde nedeni bilinmeyen pnömoni (zatürre) vakaları hakkında ilk kez 1 Aralık 2019 tarihinde bilgilendirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda 7 Ocak 2020’de ilgili vakaların, sanıldığı gibi SARS olmadığı; ancak yeni tip bir koronavirüsten kaynaklandığı bildirilmiştir (Çöl & Güneş, 2020).

Büyük bir virüs ailesine sahip olan ve soğuk algınlığından çok daha şiddetli olan ağır akut solunum sendromuna kadar pek çok hastalığa sebebiyet veren (WHO, 2020a) koronavirüs (CoV): MERS, SARS gibi çok bilinen ciddi enfeksiyonların da sebebi olarak gösterilmektedir. ‘Covid-19’ olarak adlandırılan hastalığa yol açan koronavirüs çeşidi ise insanlarda daha önce saptanmamış yeni bir tür olarak bildirilmektedir. Virüsün yol açtığı hastalık, kişiden kişiye damlacık yoluyla bulaşmakta; hapşırık, öksürük veya nefes aracılığıyla yayılabilmekte; ayrıca enfekte objelere dokunulduktan sonra ellerin göze, buruna, ağıza değdirilmesiyle de bulaşma görülebilmektedir. Zarflı bir virüs olan koronavirüsün dış ortamda ve dezenfektanlara duyarlı olmakla birlikte özellikle cansız objelerin üzerinde bir süre kalabildiği belirlenmiştir (Evren & Us, 2020; Jones & Comfort, 2020). Covid-19, semptomları kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Hastalığın en çok karşılaşılan belirtileri: öksürük, ateş, kas ve eklem ağrıları, nefes alıp vermede güçlük, koku ve tat alma duyusu kaybı, aşırı halsizlik ve ishalken; bazı hastaların çok daha az belirti gösterdiği veya hiç göstermediği de rapor edilmektedir. Şiddetli bazı olgularda ise ağır solunum yetmezliği, böbrek yetmezliği, zatürre ve de ölüm gelişebilmekte ve tüm bu semptomlar, 2-14 gün (Bakar ve Rosbi, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a) sürebilmektedir. Yang & diğ. (2020), tarafından 1576 hasta üzerinde yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, en sık görülen klinik semptomların, %91.3 ateş, %67.7 öksürük, %51 yorgunluk olduğunu belirlenmiştir.

Salgın, başlarda yerel bir sorun olarak görülmesine rağmen önce Çin’in diğer bölgelerine ve daha sonra da diğer ülkelere yayılmaya başlamış, yayılım hızı ve şiddeti nedeni ile 30 Ocak 2020 tarihine gelindiğinde 114 ülkede 118.000’den fazla vaka ve 4291 ölüm kaydı ile

“uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu” olarak sınıflandırmıştır (WHO, 2020c; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Bu sınıflamadan sonra tüm hükümetlerin ve tıp otoritelerinin yoğun mücadelesi ile yayılımın önlenmesi amacıyla ev izolasyonu, gönüllü/gerekli karantinalar, sosyal mesafe kuralları vb. önlemler yaygınlaşmaya başlamış; eğitim kurumlarının, kimi iş yerlerinin kapatılması ve etkinliklerin iptal edilmesi veya ertelenmesi gibi önlemler alınmıştır. Alınan en büyük ve turizm sektörünü en yakından ilgilendiren önlemler ise sınırların kapatılması, seyahat engellerinin başlaması, sosyal faaliyetlerin kısıtlanması olmuştur. Nisan 2020'nin başlarından itibaren birçok ülkede belirsiz bir süre için uluslararası, ulusal sınırlar kapatılmıştır (Gössling & diğ., 2020; Wen & diğ., 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Gretzel & diğ., 2020; Prideaux & diğ. 2020). Covid-19 ilk olarak Çin'de tanımlanmış olmasına rağmen, pandeminin en sert etkisi Tablo.1'de görüldüğü üzere ABD'de ortaya çıkmıştır. Bunu Avrupa, özellikle İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere izlemektedir. Türkiye, virüse hızlı tepki veren ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo 1. 09.06.2020 İtibariyle Covid-19 vaka ve ölüm rakamları

Ülke	Onaylanmış Toplam Vaka Sayısı	Ölüm Sayısı
1. ABD	1.933.560	110.220
2. Brezilya	691.758	36.455
3. Rusya	485.253	6.142
4. İngiltere	287.403	40.592
5. Hindistan	266.598	7.466
6. İspanya	241.717	27.136
7. İtalya	235.278	33.964
8. Almanya	184.543	8.711
9. İran	173.832	8.351
10. Türkiye	171.121	4.711
11. Fransa	150.413	29.149
Dünya Toplamı	7.039.918	404.396

Kaynak: WHO, 2020c

Tablo 2'de ise 2018-2019 yıllarında milliyetlerine göre ülkemize gelen ziyaretçi sıralamasında sayıca en yüksek ülkeler gösterilmiştir. İki tablo birbiri ile karşılaştırıldığında durumun ciddiyeti gözler önüne serilmektedir. Çünkü ölüm ve vaka sayılarında dünya sıralamasında üçüncü konumda olan Rusya, ülkemize en çok turist gönderen ülke iken, ikinci en çok turist ağırladığımız ülke olan Almanya'nın da vaka ve ölüm oranları sıralamasında dünyada sekizinci olduğu görülmektedir. En çok turist ağırladığımız ülkeler listesinde dördüncü ve beşinci sıralarda yer alan İngiltere ve İran'da da vaka ve ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Rakamların yüksekliği, ilgili ülkelerde Covid-19 salgınının oldukça büyük krizlere yol açmış olabileceği yönünde yorumlanabilir. Pandeminin

etkisini gösterdiği tüm ekonomilerde turizm, ulaşım ve ticaret başta olmak üzere başlıca hizmet sektörlerinde kendini gösteren harcama çöküşü (talep şoku) derinleşmekte, büyük bir hızla diğer sektörlerle de yayılmaktadır. Yine bilinmektedir ki turizm harcamaları bu gibi durumlarda tüketicilerin ilk ve en kolay feragat ettikleri kalemler arasında yer almaktadır (Bahar & İlal, 2020; Şeker ve diğ., 2020).

Tablo 2. 2019 Türkiye'ye ziyaretçi gönderen ülkeler (ilk 5)

Ülkeler	2019
1. Rusya	7.017.657
2. Almanya	5.027.472
3. Bulgaristan	2.713.464
4. İngiltere	2.562.064
5. İran	2.102.890

Kaynak: KTB, 2019b

10.01.2020 tarihinde T.C Sağlık Bakanlığı'nca 'Corona Virüs Bilim Danışma Kurulu' oluşturulmuş ve durum hassasiyetle ele alınmıştır. Tablo.3, bu süreçte yaşananları kronolojik olarak göstermektedir. Türkiye'de 11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın görülmesinin ardından alınan tüm önlemler ve her geçen gün sayısı arttırılan testler sonucunda, Nisan sonu itibariyle vaka ve ölüm sayılarında düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Mayıs ayında süren düşüşler neticesinde ise 1 Haziran'dan itibaren normalleşme yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, şehirlerarası seyahat kısıtlaması tamamen kaldırılmıştır. Belirlenen yeni kurallar dâhilinde, kafe, restoran, çay bahçesi, pastane ve kaplıca türü işletmelerin saat 20.00'a kadar hizmet vermeye başlaması kararına varılmış; müzeler, plajlar, milli parklar ve bahçeler, deniz turizmi, balıkçılığı ve taşımacılığı, yol güzergâhlarındaki dinlenme tesisleri yeniden faaliyete geçirilmiştir.

Tablo 3. Covid-19 salgını Türkiye süreci

31.12.2019	Çin'de ilk vaka tespiti.
10.01.2020	Sağlık Bakanlığı tarafından Corona Virüs Bilim Kurulu'nun kurulması.
11.01.2020	Çin'de ilk ölümün gerçekleşmesi.
14.01.2020	Covid-19 Hastalık Rehberinin hazırlanması.
22.01.2020	Çin'deki bir hava yolu firması tarafından yapılan Vuhan-İstanbul uçuşların durdurulması.
04.02.2020	Havalimanlarında hastalığın görüldüğü ülkelerden gelenlerin, termal kameralarla taranmaya başlanması.
05.02.2020	Çin'den gelen tüm uçuşlar durduruldu
23.02.2020	Türkiye ile İran arasındaki kara hudut kapıları kapatıldı
29.02.2020	Türkiye ile İtalya, Güney Kore, Irak arasında gidiş-geliş tüm uçuşların tedbiren durdurulması.
11.03.2020	Türkiye'de ilk vakanın görülmesi.
12.03.2020	Okulların tatil edilmesi.
13.03.2020	Kamuya açık alanlardaki toplu faaliyetlerin kısıtlanması.
15.03.2020	Kapsamlı seyahat-ulaşım kısıtlamalarının başlaması. Toplu halde bulunan mekânların geçici olarak kapatılması. Umreden son kafilenin gelişi ve öğrenci yurtlarında gözlem altına alınışı.

16.03.2020	Cuma ve vakit namazların cemaatle beraber kılınmasına ara verilmesi. Bazı ameliyat ve diş hekimliği operasyonlarının ertelenmesi kararının alınışı.
17.03.2020	Uçuşa kapanan ülke sayısının 20'ye yükselmesi.
19.03.2020	Covid-19 testi yapılan merkez sayısının 18'e çıkması, futbol, voleybol, hentbol, basketbol, liglerinin ertelenmesi.
21.03.2020	Covid-19 testi yapan merkez sayısının 73'e yükselmesi (44 ilde). Uçuşa kapanan ülke sayısının 68'e yükselmesi, lokantalara paket servis sınırlaması getirilmesi.
22.03.2020	Kamuda esnek çalışma düzenine geçilmesi.
24.03.2020	Toplu taşıma araçlarında %50 kapasitesiyle çalışma kararı alınması, yolcular arası sosyal mesafe kuralının getirilmesi.
27.03.2020	Pazarlarda zaruri olmayan ürün satışının durdurularak;tezgâhlara 3m. mesafe şartı getirilmesi.
28.03.2020	Yurtiçi otobüs-uçak seyahatlerin izne tabi tutulması, yurtdışı uçuşların durdurulması.
31.03.2020	Covid-19 testi yapan merkez sayısının 75'e yükselmesi.
01.04.2020	Pazar yerleri giriş-çıkışlarının denetlenmesi kararı alındı.
04.04.2020	20 yaş altı vatandaşlar için 30 büyük ket ve Zonguldak'a giriş-çıkış yasağı getirilmesi. Toplu çalışılan yerlerde, marketlerde ve pazarlarda maske zorunluluğunun uygulanmaya başlanması.
05.04.2020	20-65 yaş arası vatandaşlara ücretsiz maske dağıtım uygulamasının başlaması.
10.04.2020	Hafta sonu sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi (11-12.04.2020 tarihleri arasında)
15.04.2020	Hafta sonu sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi (18-19.04.2020 tarihleri arasında)
21.04.2020	30 Büyükşehir ve Zonguldak iline giriş-çıkış yasağı getirilmesi (22-26.04.2020 arasında)
27.04.2020	31 İlde sokağa çıkma yasağı uygulanması (01-03 .5 2020 tarihleri arasında)
07.05.2020	24 İlde sokağa çıkma yasağı uygulanması (9-10.05.2020 tarihleri arasında)
14.05.2020	15 İlde sokağa çıkma yasağı uygulanması (16-19.05.2020 tarihleri arasında)
18.05.2020	81 ilde sokağa çıkma yasağı uygulanması (23-26.05.2020 tarihleri arasında e)
01.06.2020	Normalleşme sürecinin başlaması

Kaynak: Şeker & diğ., 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b

Benzer şekilde, diğer bazı ülkelerde de pandeminin başlangıcında alınmış olan önlemlerin gevşetilerek; normalleşme yönünde adımların atıldığı görülmektedir. Ancak, özellikle uluslararası seyahatlerde kısıtlamalar uygulanmaya devam etmektedir. Örneğin, Almanya ek hijyen ve mesafe kurallarıyla tüm dükkânları açtığını, futbol ligine devam etme kararı aldığını, ancak festival gibi büyük etkinlikleri Ağustos ayı sonuna kadar ertelemeye devam edeceğini duyurmuş, bununla birlikte vakalarda artış olması durumunda önlemlerin yeniden uygulamaya konacağını açıklamıştır (BBC: 2020). Diğer yandan Avrupa Birliği (AB), kendi içindeki seyahat kısıtlamalarını Haziran ayı sonuna kadar tamamen kaldırmayı planladığını, üye olmayan ülkelere yönelik kısıtlamaların ise Temmuz ayının başına kadar devam edeceğini duyurmuştur. Almanya ise pandemi tedbirleri kapsamında AB üyesi olmayan ülkelere uyguladığı seyahat yasağını 31 Ağustos tarihine dek uzatmayı planladığını açıklamıştır. Benzer bir durum Rusya için de geçerlidir. Rusya Ulaştırma Bakanlığı, uluslararası ulaşım için henüz erken olduğu açıklamış, Rusya Sivil Havacılık Kurumu'nun (Rosvatsiya) da önerisi doğrultusunda uçuşların ancak 15 Temmuz'dan itibaren kademeli olarak başlatılacağını açıklamıştır. (Euronews, 2020; Turizm Günlüğü, 2020).

Covid-19'un yayılmasıyla uygulanan seyahat ve hareket yasaklarının yalnızca günlük yaşamın tüm yönleri üzerinde değil aynı zamanda ekonomi üzerinde de pek çok yansıması ortaya çıkmıştır. Salgın, insanların sağlığına, işlerine ve refahına zarar vermiş ve neredeyse

yüzyılın en ciddi ekonomik durgunluğunu tetiklemiştir. Dünya Bankası tahminlerine göre 2020’de küresel gayrisafi yurt içi hasılda (GSİH) yüzde 5,2’lik bir daralma öngörülmektedir (OECD; 2020). Bu durumun birçok ülkede işsizlik artışını da beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Tüm bunların yanı sıra insan hareketliliğine bağlı olan turizm sektörü tüm dünyada salgından en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Pandemi ilan edildikten sonra ülkelerin çoğunluğu uçuşların askıya alınması, sınırların tam veya kısmi kapatılması uygulamasına geçmiştir. Tüm dünya destinasyonlarının %96’sı, Nisan 2020 itibariyle seyahat kısıtlamaları uygulamışlardır (UNWTO, 2020b).

5. COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE TURİZM SEKTÖRÜ İLE SEYAHAT VE KONAKLAMA ENDÜSTRİLERİ

Covid-19 pandemi süreci, pek çok sektör gibi turizm sektörü de olumsuz etkilemiştir. Sınırların kapanması, seyahat engellerine dair tedbirlerin alınması, karantina süreçlerinin yaşanması turizm işletmelerinin faaliyetlerini önce yavaşlatmış, sonra da 1 Haziran 2020’da başlayan, kısıtlamaların adım adım kalkması suretiyle geçilen “*yeni normal*” sürecine dek durma noktasına getirmiştir.

Tablo 4. Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçilerin yıllara ve aylara göre dağılımı (2018-2020)

AYLAR	YILLAR			% DEĞİŞİM ORANI	
	2018	2019	2020*	2019/2018	2020/2019
OCAK	1 461 570	1 539 496	1 787 435	5,33	16,11
ŞUBAT	1 527 070	1 670 238	1 733 112	9,38	3,76
MART	2 139 766	2 232 358	718 097	4,33	-67,83
NİSAN	2 655 561	3 293 176	24 238	24,01	-99,26
MAYIS	3 678 440	4 022 254		9,35	
HAZİRAN	4 505 594	5 318 984		18,05	
TEMMUZ	5 671 801	6 617 380		16,67	
AĞUSTOS	5 383 332	6 307 508		17,17	
EYLÜL	4 792 818	5 426 818		13,23	
EKİM	3 755 467	4 291 574		14,28	
KASIM	1 966 277	2 190 622		11,41	
ARALIK	1 950 705	2 147 878		10,11	
TOPLAM	39 488 401	45 058 286		14,11	
4 AYLIK TOPLAM	7 783 967	8 735 268	4 262 882	12,22	-51,20

Kaynak: KTB, 2019a; 2019b; 2019c

Tablo 4’den de görüleceği üzere 2020 Mart ayında Türkiye’yi ziyaret etmiş yabancı turist sayısında 1919 yılının Mart ayına göre %-67,83’lük oranda azalış kaydedilirken; aynı düşüş oranı Nisan ayı için %-99,26 olarak hesaplanmıştır.

Bu düşüşün nedeni 2020 yılı Haziran ayı başına kadar yaşanan havayolu ulaşımının durması, sınır yasakları, izolasyonlar ve seyahat kısıtlamalarıdır. ‘Yeni normal’ olarak isimlendirilen ve 2020 yılı Haziran ayının ilk haftasından itibaren başlayan dönemde, an be an değişim ve düzelmeler yaşanmaktadır. Dolayısı ile Covid-19 pandemi sürecinin turizme ve seyahat-konaklama sektörüne etkilerinin 2020 Haziran öncesi dönem ve 2020 Haziran sonrası dönem olarak iki ayrı başlıkta ele alınmasında fayda vardır.

5.1. Haziran 2020 Öncesi Dönem

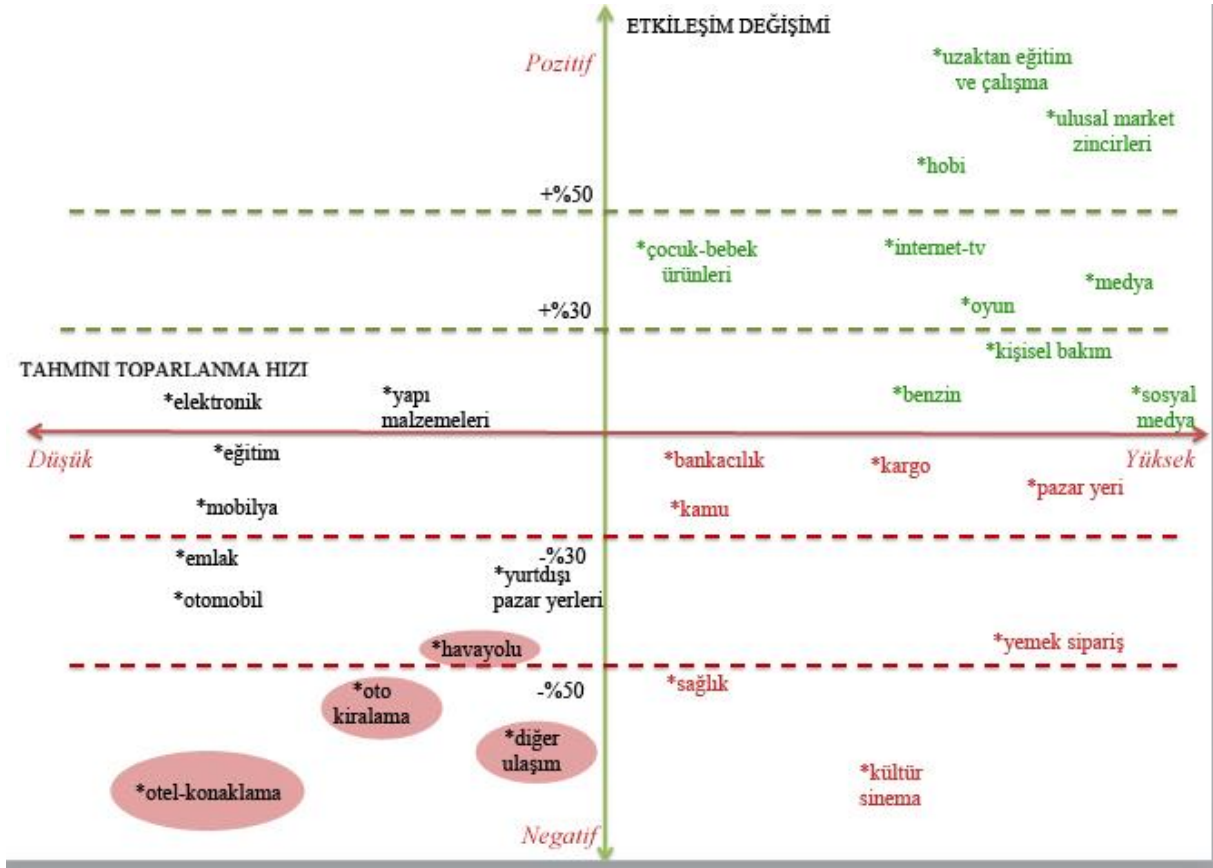
Bilindiği üzere turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi için insanların kalıcı olarak ikamet ettikleri yerlerin dışına seyahat etmeleri ve gittikleri yerlerde en az 24 saat boyunca konaklamaları gerekmektedir. Hal böyle olunca seyahat kısıtlamaları zincirleme bir etki yaratarak ulaşımın yanı sıra otel ve konaklama sektöründe hareketliliğin durma noktasına gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Covid-19 salgınının ekonomik etkileri: talep düşüşü, tedarik zincirlerinde yaşanmakta olan sorunlar, izolasyon ve korunma amaçlı sokağa çıkma kısıtlamaları dolayısıyla yaşanan işgücü devamsızlıkları vb. etmenler dolayısı ile ortaya çıkmıştır. Şeker ve diğerlerine göre (2020) hizmet, ulaşım ve turizm sektörleri pandemi sürecinden en fazla etkilenme ihtimali olan sektörlerin başında gösterilmiştir. Nitekim tüm dünya genelinde ilk zarar gören sektörler, havacılık ve turizm sektörleri olmuştur (Deloitte, 2020a). Pandeminin, küresel havayolu şirketlerine Aralık-Nisan arasında verdiği zarar: yolcu gelirlerinde kilometre başına %40 düşüş olarak gösterilmektedir (Euler Hermes & Allianz, 2020). Ülkemizde de durum pek farklı değildir. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB, 2020) Nisan ayı raporunda Türkiye’de salgının neden olduğu ekonomik krizden kısa vadede en olumsuz etkilenen sektörler sırasıyla: hava taşımacılığı, yiyecek-içecek, konaklama, giyim-ayakkabı, seyahat ve eğitim olarak listelenmektedir.

KPMG Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Anonim Şirketi tarafından yapılmış olan “İş Dünyası Gözünden Covid-19’un Etkileri Anketi” (2020) sonuçlarına göre turizm sektörü, pandemi dolayısıyla en çok etkilenen sektörler arasında yer almış, araştırmaya katılan şirket temsilcileri 2020 yılı cirolarında %40’tan fazla düşüş beklediklerini ifade etmişlerdir. Aynı ankette turizm sektöründe toparlanmanın 2020 sonrasına sarkacağı da öngörülmektedir. Kaldı ki Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2020a) de salgının yavaşlaması halinde iç turizm hareketlerinde hızlı bir toparlanma olabileceğinin; fakat uluslararası seyahatlerde toparlanmanın Asya-Pasifik bölgesinden başlayarak ancak 2021’de gerçekleşebileceğinin altını çizmektedir. Unutulmamalıdır ki, uluslararası turizm

hareketliliğinin gerçekleşmesinde olmazsa olmaz sektörlerin başında hava-deniz ve kara yolu ulaşımı gelmektedir. Söz konusu etkilenmeyi yalnızca turizm sektörü özelinde değerlendirmek hatalı ve eksik olacaktır. Turizm sektörünün doğrudan 60, dolaylı olarak ise 185 sektör üzerinde etkisi olduğu unutulmamalıdır. Türkiye’de makroekonomik açıdan turizm, ortalama %2,5’luk katma değeri sayesinde gelişme potansiyeli en yüksek sektördür ve hasıla etkisi de toplamda 96 milyar dolardır. Ülkemizde yer alan işletmelerin %10’a yakını bu sektörde faaliyet göstermektedir. Turizm sektörünün sağladığı istihdam ve döviz rezervi artışı açısından, dünya üzerindeki hemen hemen tüm ülkelerin ekonomileri için en önemli sektörler arasında yer aldığı da göz önüne alındığında: ilgili düşüşlerin kritik sonuçlar doğuracağı endişesi yüksektir. Çünkü pandeminin yarattığı ekonomik krizler tüm ülkelerde önce talep şoklarına, ardından gecikmeli de olsa (üretim) arz şoklarına yol açmaya başlayacaktır (Bahar & İlal, 2020; Bahar & Kozak, 2012) Bu nedenle 2020 yılının ilk altı ayı yaşanan olağanüstü kriz durumunun uzun vadeli etkileri hafife alınmamalıdır.

Deloitte’in Covid-19 pandemisinin Türkiye’deki farklı sektörler üzerindeki etkilerini tüketici etkileşimi açısından analiz etmeyi amaçladığı “Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri” isimli araştırmasının sonuç raporu da (2020b) bu durumu destekler niteliktedir. Buna göre istihdam içerisinde yüksek payı alan ancak toparlanma hızı görece daha düşük olan ulaşım ve otel-konaklama hizmetleri gibi kategorilerdeki sert etkileşim düşüşünün, Ocak-Mart dönemi için endişe verici biçimde gerçekleştiği kaydedilmektedir. Aynı dönemde havayolu şirketlerinin bilet fiyat karşılaştırma platformları ve havayolu ulaşım şirketlerinin etkileşimleri, ülkede eğitim öğretim faaliyetlerine ara verilmesinden sonra sert bir biçimde düşmüştür. Şekil 1’de incelenen 42 kategori (+/-), x-y ekseninde gösterilmiştir. Şekilde (+) kısımlarda yer alan, toparlanma hızları görece yüksek olan kategorilerde çeşitli etkileşimlerin yaşandığı, pandeminin etkileri azaldığında buralarda toparlanmalarının daha kolay olacağı; (-) kısımlardaki normalleşmenin ve düzelmenin ise diğerlerine oranla görece daha yavaş seyredeceği ve pandeminin yol açtığı ekonomik etkilerin yılın kalan kısmında da hissedilebileceği gösterilmektedir.

Şekil 1: Türkiye'de Covid-19 salgını sonrası incelenen kategorilerin etkileşim değişimi ve tahmini toparlanma hızları, Mart 2020 (Deloitte, 2020b)

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü verilerine göre (UNWTO, 2020a): uluslararası turizm gelirlerinde 30 ila 50 milyar dolarlık bir zarar ve %58-%78'lik bir küçülme öngörülmektedir. Örgütün yayınlamış olduğu "Tourism and Covid-19" isimli raporda yılsonuna dek uluslararası bağlamda turist sayılarında 850 milyon-1,1 milyar arasında bir düşüşün; turizm gelirlerinde 910 milyar-1,2 trilyon Dolar arasında azalmanın ve aynı zamanda da 100-120 milyon arasında istihdam kaybının yaşanabileceği tahmini de yapılmaktadır. Türkiye'de de uluslararası seyahat kısıtlamalarının ardından ülke içi seyahat kısıtlamalarıyla düşüş trendi yükseliş göstermiştir. Pandemi sebebiyle yurtdışı ve yurtiçi tatil ve otel-konaklama faaliyetlerinde Mart 2020 itibariyle önce yavaşlama görülmüş; azalma, ilerleyen haftalarda hızlı bir biçimde devam etmiştir. Tüm dünyadaki turizm destinasyonlarında yaşanan bu yeni durum, öncelikli olarak Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB, 2020) verilerine göre: dünyadaki ülkelerin %45'inde sınırların tamamen ya da kısmi olarak kapatılmasından, %30'unda ise uçuşların kısmen ya da tamamen askıya alınmasından kaynaklanmıştır. İlgili verilere göre destinasyonların %18'inde belirli bölgelerden girişler tamamen durdurulmuş; %7'sinde ise bölgesel karantina, kişisel izolasyon,

vize önlem ve dondurmaları, belirli bazı ülke vatandaşı olan yolculara dair alınan seyahat yasakları ve sağlık raporu talepleri vb. çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Oysa 2014’de Rusya ekonomik krizi, 2015’de Türkiye-Rusya uçak krizi dolayısı ile sıkıntılı bir iki yıllık dönem atlatan Türk turizm sektörü, 2018’den sonra toparlanmaya başlayarak; 2019’da rekor büyüme gerçekleştirmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB, 2019a) konaklama istatistiklerine göre 2019’da bakanlık ve belediye belgeli konaklama tesislerinde tesise geliş oranı 2018’e göre %10,8 artmış ve 211,29 milyona ulaşmıştır. Ortalama kalış süresi 2019 yılında 2,61 gün, doluluk oranı ise %53,48 olmuştur. Diğer yandan KTB verilerine göre yukarıdaki Tablo.3’den görüleceği üzere ülkemize 2019 yılında toplam 45 milyon yabancı uyruklu turist gelmiştir. Bu sayı bir önceki yılla karşılaştırıldığında %14.11’lik bir artışa işaret etmektedir ve 34,5 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2020 Ocak ve Şubat aylarına dair ziyaretçi istatistikleri de aynı yükseliş trendini sergilemiş (KTB, 2019c); Ocak ayı 2019 ile 2020 yılları karşılaştırmasında %16.11’lik, Şubat ayı %3.76’lik artışla kapanmıştır. Dolayısı ile turizm sektörü, bir yandan 2019’da yaşanan oransal artışlara dair trendin süreceği beklentisi; diğer yandan Türkiye Turizm Stratejisi Master Planı’nda (TTS, 2007), 2023 için belirlenen 50 milyar turizm geliri ve 50 milyon turist hedefine yaklaşılabileceği öngörülerini ile 2020 yılı için hem turist sayısı, hem de kişi başı harcamalar açısından büyük umut ve beklentiler geliştirmiştir. Ancak yaşanan bu olağanüstü durum sektörün beklentilerinin önüne geçerek hazır olunması güç bir krizi beraberinde getirmiş ve etkili bir kriz yönetimi sürecini de gerekli kılmıştır.

5.2. Haziran 2020 Sonrası ‘Yeni Normal’ Dönem

Covid-19 salgınının ortaya çıkmasından itibaren ‘*yeni normal*’ ismi verilen Haziran 2020 tarihine kadar geçen sürede yaşananlar yukarıda ayrıntıları ile anlatılmıştır. Bu çalışma yayına hazırlandığı sırada ‘*yeni normal*’ sürecin ilk açılımları gerçekleşmekte olduğundan bu döneme dair tespit edilmiş herhangi bir bulgu, veri veya çalışmaya mevcut değildir. Dolayısıyla bu bölümde daha çok açılımlar neticesinde yaşanan değişimlere dair gözlemler, tahminler ve beklentilere dair yorumlardan faydalanılmıştır.

‘*Yeni normal*’ döneminin ülke içi seyahat engellerinin kalkması, büyük kentlerdeki kısmi süreli sokağa çıkma kısıtlamalarının sona ermesi vb. rahatlamalarla başladığına 3. Bölümde ayrıntıları ile yer verilmiştir. Geline nokta halen daha ülkeler arası sınırların açılmamış olması, uluslararası havayolu ulaşımının serbestleştirilmemiş olması nedeni ile ülkeye yabancı turist girişi başlamamıştır. Okulların tatil edilmesi kararı ve çevrimiçi eğitim sürecinin de tamamlanmasıyla iç turizmde kısmi ve bölgesel hareketlenmeler görülmeye başlamıştır. Talebin sürdürülebilmesi için gelirin şart olduğu gerçeğinden ve 2020 yılının ilk

altı ayında yaşanan kısıtlar dolayısı ile toplumun büyük bir kesiminin gelir kaybına uğramış olduğu varsayımından hareketle ilgili hareketlenmenin ne kadar süreceği ve sektöre ne derece fayda sağlayacağı henüz bilinmemektedir. Diğer yandan uluslararası turizm hareketliliğinin ne zaman başlayacağı konusu ise henüz muamma olmakla birlikte, ilgili çalışmaların ülkeler arası diplomatik düzeylerde sürdüğüne dair gazete ve televizyon haberleri yayınlamaya başlamıştır. 2020 yılı turizm sezonu dâhilinde faaliyetler yeniden başlasa, tesisler yeni şartlara hazırlansa, rezervasyonlar yeniden düzenlense, alt yapı ve güvenliğe dair eksikler giderilse dahi, uluslararası turizm talebinin ne yönde olacağı yönünde herhangi bir öngörü henüz mevcut değildir.

Covid-19 salgının ortaya koyduğu yapısal dönüşüm aynı zamanda tüketici davranışlarında da değişme neden olacaktır. Haziran 2020 öncesinde ekonomik anlamda yaşanan daralmalar, geçici işten çıkarmalar ve bu işsizlik durumunun ne kadar süreceğine dair öngörülerde bulunulamaması tüketicileri, ilk olarak ve kolaylıkla turizm harcamalarından feragat edilmesi eğilimine itmiştir (Şeker ve diğ., 2020). Dünyaya bakış açısının dahi sorgulandığı pandemi dönemi doğal olarak tüketim önceliklerinin de değişmesine aracı olmuştur. Dolayısı ile yerleşik tüm normların sorgulanacağı yenedünya düzeninde ezberler bozulmuş ve pek çok konudan yeni akademik araştırmalar yapılması ihtiyacı doğmuştur. En iyi senaryolarda dahi 'kayıp yıl' (TÜRMOB, 2020) olarak isimlendirilen 2020 senesinin ilk yarısında yaşananlar, bundan sonraki tüm dönemlerin kalkınma stratejilerinin yeniden gözden geçirileceği, plan ve projelerinin yeniden inşa edileceği bir sürecin başlangıcı olma niteliğindedir. Literatürde henüz konuya dair herhangi bir çalışma yapılmamış olsa dahi, 2020 yılı Haziran ayı sorasında tüketici davranışlarında çeşitli değişimler yaşanacağına dair tahminler yapılmaktadır. Bu tahminlerden bir bölümü pandeminin hava sıcaklıklarının artmasına rağmen etkilerini sürdürebileceği ihtimali dolayısıyla pek çok insanı kitlesel olarak gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinden uzak durmaya iteceği yönündedir. Yeni dönemde konaklama tercihlerinin: kırsal alanlar, kamp-karavan ve butik otellere yöneleceği düşünülmektedir. Diğer yandan, uzun süren kısıtlamalardan bunalan kesimin yoksunluk sendromu ile hareket ederek önlem ve kurallara dikkat etmeksizin turistik faaliyetlere katılma eğilimi sergilemesi durumunda ise azalan vaka ve ölüm oranlarının yeniden yükselmesi riski, pandeminin yılın geri kalan dönemlerine de yayılma ihtimali, zaten zor durumda olan sektörü çok daha güç koşullara dayanmaya mecbur bırakabilecektir. Hali hazırda uzun dönemli bir iyileşme dönemine ihtiyacı olan turizm sektörü, krizi her iki duruma da hazırlıklı olacak senaryoları göz önüne alarak yönetmelidir.

Pek çok nedenden dolayı seyahat, turizm, konaklama sektöründeki ertelenmiş talebin 2020 Haziran ayı başında yaşanan “yeni normal” sürecinde yerine konma ihtimali yoktur. Bilinmelidir ki ülkeye giren döviz miktarına sağladığı katkının yanı sıra istihdamın artışına da yüksek düzeyde etkisi olan turizm sektörü ve seyahat-konaklama endüstrisindeki daralma, tüm makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Çünkü bilindiği gibi sektörde üretilen tüm hizmetler üretildiği yerde ve zamanda tüketilmektedir. Turizm arzında stok imkânı olmaması (Bahar ve Kozak, 2014), dolayısıyla 2020 Haziran ayı sonrasında, önceden yaşanmış kaybın oradan kaldırılması imkânı yoktur. Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği’ne (TÜRMOB) göre (2020) turizmle ilintili sektörler post pandemi dönemine hâlihazırda büyük bir maliyet ödeyerek girmiş olacaklar, hızlı bir toparlanma yaşansa dahi, kriz öncesi trendlerine ulaşabilmeleri 2021 yılına kalabilecektir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü de sektörel anlamda dünya turizmindeki ilk toparlanmanın (UNWTO, 2020a) Asya-Pasifik bölgesinden başlayacağını öngörmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizmde kriz tanımlarına bakılacak olursa Covid-19 pandemi süreci, sektör için kriz yönetiminin had safhada önem taşıdığı bir döneme işaret etmektedir. Kriz ile baş etmenin en önemli noktalarından biri, tüm safhalarının ayrıntıları ile analiz edilmesi gerekliliğidir. Turizmde krizlerin yaşam döngüleri Faulkner (2001) tarafından 6 başlık altında toplanmıştır. Bunlar: (1) Kriz Öncesi Evre, (2) Krizin Çıkışı Evresi, (3) Olağanüstü Hal Evresi, (4) Kriz Ortası Evre, (5) Uzun Dönem Evresi ve İyileştirme, (6) Çözülme evresidir.

1. Buna göre Covid-19 pandemi sürecinin ortaya koyduğu kriz Haziran 2020 itibariyle 4. evrededir ve kriz yönetimi tekniklerinin uygulanmasını şart koşmaktadır. Sorunun aşılması noktasında ‘kriz ortası evrede’ bulunan sektör için reaktif, proaktif ve interaktif kriz yönetim modelleri geliştirilebilmesine dair akademik çalışmalar yapılmalı, çalışma sonuçları turizm alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları (STK) ve devlet kurumlarıyla ivedilikle paylaşılmalıdır.
2. Bu dönemde, turizm sektöründe etkin rol üstlenen kamu kurum kuruluşları ve STK’ların işletmeler arasındaki bilgi akışına önem vermesi ve tüm paydaşları farklı senaryolar oluşturmaları yönünde uyarıp motive etmeleri gerekmektedir. Söz konusu paylaşımcı ve bütüncül yaklaşım işletmelerin alternatif planlar hazırlamasına, farklı kriz senaryolarına hazırlıklı olmasına, nakit yönetimlerini doğru yapmasına, devlet

desteklerinden vaktinde haberdar olarak faydalanmasına imkân verecek; süreç olabildiğince az zararla atlatılacaktır.

3. Unutulmamalıdır ki: oluşturulacak birlikte çalışma kültürü yalnızca turizm sektörünü ve konaklama endüstrisini değil aynı doğrudan etki edilen 60, dolaylı etki edilen 185 sektör üzerinde olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Dünya Sağlık Örgütü Raporuna (WHO: 2020) göre: oteller ve konaklama işletmeleri, çalışanlarla ve kendi aralarında etkileşime giren çok sayıda insanın ziyaret ettiği diğer işletmelerden daha fazla hastalık yayma ihtimali taşımamaktadır. Bununla birlikte, konukların geçici olarak da olsa yakın mesafeli etkileşimlerde bulunarak birlikte yaşadıkları ve misafirlerle çalışanlar arasında yüksek derecede etkileşimin olduğu yerler olması dolayısı ile bu işletmelerin personelleri için WHO tarafından yayınlanmış Covid-19'a karşı temel koruyucu önlemlere kesinlikle uyması gerektiği duyurulmuştur. İlgili rapor yönetim kademesinden, en alt birimlere kadar alınması gereken tüm önlemleri aşamalar halinde anlatmaktadır.

4. Söz konusu önlemler tüm sektör paydaşları tarafından hassasiyetle incelenerek uygulanmalı, yapılan uygulamalar potansiyel turistler ile tüm iletişim kanalları vasıtasıyla paylaşılmalıdır. Çünkü Üstün ve Özçiftçi'nin (2020) de ifade etmiş olduğu gibi Covid-19 hastalık tablosunun dünyaya yayılmasının ardından yaşanan kaosun yan etkisi olarak kitlesel bir panik atak geçirilmiş, hissedilen korkunun yaşam alanlarını daraltmaya başlamıştır. Bu panik ve kaos ortamının da turizm talebini olumsuz yönde etkileyeceği unutulmamalı; hem reklam pazarlama kanalları ile münferit olarak işletmelerin hem de sektör temsilcisi STK ve Kamu kurumları alınan önlemleri ulusal ve uluslararası boyutta duyurmayı görev edinmeleri gerekmektedir.

Covid-19 salgını tüm dünyaya yayılan etkileri göz önüne alındığında ilk odak noktasının toplumun sağlığı ve güvenliği (Deloitte, 2020c) olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında turizm sektörü ve konaklama endüstrisinin de ilk önceliğinin aynı olması kaçınılmazdır. Sektörde güvenlik önemlerinin artırılması ve kalıcı hale getirilmesi Covid-19 sonrası dünyada sürdürülebilirlik koşullarından biri haline gelmiştir.

5. Bu yeni koşulların tüm sektör temsilcileri ve paydaşları tarafından ivedilikle ve ciddiyetle kabul edilerek içselleştirilmesi gerekmektedir. Haziran 2020'den itibaren yapılacak her türlü faaliyet, proje ve eylemde birincil öncelik kısa vadeli kardan ziyade uzun vadeli varoluş garantisi anlamına da gelecek olan: "toplum sağlığı ve güvenliği" olmalıdır. Güvenlik, standart işletme prosedürleri arasında ilk sırada yer

almalı, güvenlik planları, sosyal medya, reklam pazarlama çalışmalarının öznesi haline getirilmelidir.

Bayar (2008) tarafından, “yerkürenin farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum ve devletlerarasındaki iletişim ve etkileşim derecesinin “karşılıklı bağımlılık” kavramı çerçevesinde giderek artması” olarak tanımlanan ve 19. Yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlaşan küreselleşme ile ülkeler giderek birbirlerine ekonomik anlamda daha da çok bağlanmış, ekonominin globalleşmiş ve dünya tek bir pazara dönüşmüştür. Söz konusu uluslararası sistem serbest dolaşımı da arttırmış ve giderek tüm dünya ulusları tarafından kanıksanmıştır. Sınırlar arası yaşanan hareketlilik tüm dünya nüfusunun iş, eğitim, turizm, ticaret, vb. nedenlerle gündelik hayatın parçalarından biri haline gelmiştir. Aynı serbest dolaşım Covid-19 Pandemi sürecinin de büyük bir hızla tüm dünyayı etkisi almasına neden olmuştur. Post-pandemik süreçte küreselleşme dinamiklerinin tüm noktaları ile yeniden gözden geçirilme ihtiyacı doğacaktır.

6. Türk turizm sektörü ile konaklama ve seyahat endüstrileri de süreçten kendine düşecek payı alarak gerekli analizlerini yapmalı ve kendi sınırları içerisinde kitle turizmini ikame edecek potansiyelleri tespit ederek alternatif seyahat eğilimlerine dair fikirler üretmeli, buna dair yapılacak teorik ve pratik tüm çalışmaları desteklemeli ve sayısının arttırılmasına hem özel sektör hem de kamu tarafından özel önem gösterilmelidir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan hızlanan küreselleşmenin turizm sektörü üzerinde yarattığı en belirgin etkilerden biri popülerleşme olmuştur. Bu durum, olumlu ekonomik etkiler yaratmanın yanında çevresel bozulma, aşırı nüfus artışı, (Niewiadomski, 2020) kontrolsüz göç, düzensiz yapılaşma vb. pek çok olumsuz etkiyi de yanında getirmiştir. Covid-19 salgınının yol açtığı kriz, turizm işletmelerini pek çok karmaşık sorunla karşı karşıya bırakmanın yanı sıra aynı zamanda turizm ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkinin de yeniden göz önüne çıkmasına aracı olmuştur (Jones ve Comfort 2020). Dolayısıyla, bu yeni süreçte turizm sektörü, salgının açtığı yaraları sarmanın yanı sıra hızlı gelişimi sonucu ortaya çıkardığı çevresel, sosyal, kültürel olumsuz etkileri nasıl döndüreceğine dair çözüm önerilerini de gözden geçirmeli, post-pandemik dönem sürdürülebilir turizm kalkınması farkındalığının arttırılması için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

7. KAYNAKÇA

Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1), 7-21,

- Alaeddinoğlu, F. & S. Rol, (2020). COVID-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri, Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 233-258,
- Akbaba, M. (2020). COVID-19 salgını kapsamında turist yorgunluğunun turistlerin satın alma, tavsiye etme ve daha fazla ödeme niyetlerine etkisinin belirlenmesi, International Journal of Social Sciences and Education Research, 6(2), 225-240.
- Atay, L. (2020). COVID-19 Salgını ve Turizme Etkileri. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 17(1), 168-172,
- Aydın, B. & Doğan, M.(2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Turistik Tüketici Davranışları ve Türkiye Turizmi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi, 6 (1), 93-115,
- Bahar, O. & M. Kozak, (2012). Turizm ve Rekabet, Detay Yayıncılık: Ankara,
- Bahar, O. & M. Kozak, (2014). Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık: Ankara,
- Bahar, O & N.Ç. İlal, (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri, International Journal of Social Sciences and Education Research, 6(1): 125-139,
- Bakar, N.A. & S. Rosbi, (2020). Effect of Coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry, International Journal of Advanced Engineering Research and Science (IJAERS), 7(4): 189-193
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 25-34,
- BBC, (2020). Normalleşme süreci: Hangi Avrupa ülkesinde sınırlamalar nasıl kaldırılıyor?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52347712>, (11.06.2020).
- Çeti, B., & K. Ünlüönen, (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi, 22(2), 109-128,
- Çıtak, N. & E. Çalış, (2020). Covid-19 Salgınının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri, İDA Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi, 3(2), 110-132,
- Çöl, M. & G. Güneş (2020). COVID-19 Salgınına Genel Bir Bakış, (içinde), COVID-19, (ed). Memikoğlu, O & V. Genç, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.
- Demir, M., Günaydın, Y. ve Demir, Ş. Ş. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye'de Turizm Üzerindeki Öncülleri, Etkileri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi. International Journal of Social Sciences and Education Research, 6(1), 80-107,
- Deloitte, (2020a). COVID-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri Raporu, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/human-capital/covid-19-calisanlara-ve-calisma-hayatina-olasi-etkileri.pdf> , (07.06.2020),
- Deloitte, (2020b). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri Raporu, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.pdf>, (07.06.2020),

- Deloitte, (2020c). Türkiye’de Turizm ve Konaklama sektörü / COVID-19, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consumer-business/turkiye-de-turizm-ve-konaklama-sektoru-covid-19.pdf> , (10.06.2020),
- Doğancılı, o.s (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Turizm Destekleri, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi* 2020, 4(3), 2808-2820,
- Euler Hermes & Allianz, (2020). Covid-19’un Sektör Bazında Olumsuz Etkileri, https://www.eulerhermes.com/content/dam/onemarketing/ehndbx/eulerhermes_com/tr_TR/documents/allianz-rapor-dizgi.pdf, (07.06.2020),
- Evren, E. & E. Us, (2020). COVID-19 Etkeni, (içinde), COVID-19, (ed). Memikoğlu, O & V. Genç, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara,
- Euronews , (2020). Almanya AB dışı ülkelere seyahat yasağını 31 Ağustos'a uzatacak, <https://tr.euronews.com/2020/06/09/almanya-ab-d-s-ulkelere-seyahat-yasag-n-31-agustos-a-uzatacak> , (09.06.2020).
- Faulkner, B. (2001). Towards a Framework for Tourism Disaster Management, *Tourism Management*, 22: 135-147,
- Göral, R. (2014). Turizm Sektöründe Stratejik Kriz Yönetimine İlişkin Bütünsel Bir Çerçeve, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32: 89-101,
- Gössling, S., D. Scott & C.M. Hall, (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 1–20,
- Gretzel, U., M. Fuchs, R. Baggio, W. Hoepken, R. Law, J. Neidhardt, J. Pesonen, M. Zanker & Z.Xiang, (2020). Tourism beyond COVID-19: a call for transformative research, *Information Technology & Tourism*, 22: 187-203,
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19, *Tourism Geographies*, 1-14,
- İbiş, S. (2020). Covid-19 Salgınının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98,
- Jones, P. & D. Comfort, (2020). The COVID-19 Crisis, *Tourism and Sustainable Development*, *Athens Journal of Tourism*, 7(2): 75-86,
- KPMG, (2020). KPMG Türkiye Strateji ve Operasyonlar Danışmanlığı İş Dünyası Gözünden Covid-19’un Etkileri Anketi, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/04/is-dunyasi-gozunden-covid-19-un-etkileri-anketi.pdf>, (07.06.2020),
- Kıvılcım, B. (2020). Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 17-27,
- Kiper, V.O., Saraç, Ö., Çolak, O. & O. Batman, (2020). Covid-19 Salgınıyla Oluşan Krizlerin Turizm Faaliyetleri Üzerindeki Etkilerinin Turizm Akademisyenleri Tarafından Değerlendirilmesi, *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 23(43), 527-551,

- KTB, (2019a). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 yılı konaklama istatistikleri yıllık bülten özeti, <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/71555,konaklama-istatistikleri-2019-yillik-bulten-ozetipdf.pdf?0>, (07.06.2020),
- KTB, (2019b). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 Turizm İstatistikleri, <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/69320,turizmistatistikleri2019-4pdf.pdf?0>, (07.06.2020),
- KTB, (2019c). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020Turizm İstatistikleri Ocak-Mart, <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/72808,turizmistatistikleri2020-1update20052020pdf.pdf?0>, (09.06.2020),
- Lee, C.C., & C.J. Chen, (2011). The reaction of elderly Asian tourists to avian influenza and SARS. *Tourism Management*, 32(6): 1421–1422,
- Mao, C.K., C.G. Ding & H.Y. Lee, (2010). Post-SARS tourist arrival recovery patterns: An analysis based on a catastrophe theory, *Tourism Management*, 31: 855–861,
- Monterrubio. J.C. (2010). Short-term economic impacts of influenza A (H1N1) and government reaction on the Mexican tourism industry: an analysis of the media, *International Journal of Tourism Policy*, 3(1): 1-15,
- Niewiadomski, P. (2020). COVID-19: From Temporary de-globalisation to a re-discovery of Tourism?, *Tourism Geographies*, 1-6,
- OECD, (2020), The global outlook is highly uncertain, <https://www.oecd.org/economic-outlook/>, (11.06.2020),
- Page , S., H. Song & D.C. Wu, (2012). Assessing the Impacts of the Global Economic Crisis and Swine Flu on Inbound Tourism Demand in the United Kingdom, *Journal of Travel Research* 51(2): 142–153,
- Prideaux, B., M. Thompson & A. Pabel, (2020). Lessons from COVID-19 can prepare global tourism for the economic transformation needed to combat climate change, *Tourism Geographies*, 1-13,
- Sönmez, S., H.J.Backman & L.R. Ailen, (1994). *Managing Tourism Crisis: A Guidebook*, Clemson University: Clemson Sc.,
- Şeker, M., A. Özer, Z. Tosun, C. Korkut& M. Doğrul, (2020). COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları No.34: Ankara, <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf>, (07.06.2020),
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020a). COVID-19 (Yeni Koronavirüs Hastalığı) Nedir?, <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid-19-yeni-koronavirus-hastaligi-nedir.html>, (09.06.2020),
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020b). Basın Merkezi, <https://www.saglik.gov.tr/TR,3187/basin-merkezi.html>, (10.06.2020),

- TTS, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi- 2023, https://www.kuzka.gov.tr/dosya/turizm_stratejisi_2023.pdf. (07.06.2020),
- Turizm Günlüğü, (2020), Rusya'dan Türkiye'ye 15 Temmuz sinyali, <https://www.turizmgunlugu.com/2020/06/08/rusya-turkiye-ucuslari-icin-tarih-15-temmuz/> , (08.06.2020),
- Türker, G.Ö. (2020). Covid-19 salgını turizm sektörünü nasıl etkiler? Turizm akademisyenleri perspektifinden bir değerlendirme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 207-224,
- TÜRMOB, (2020). Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu, <https://www.alomaliye.com/wp-content/uploads/2020/04/turmob-covid-19-rapor-min.pdf> , (07.06.2020),
- TÜRSAB, (2020). Korona Virüsü COVID-19 Sonrası Nasıl Bir Dünya Bizi Bekliyor?, <file:///C:/Users/Asus/Downloads/8b368379-712e-4ca3-8425-69ae28b9f113.pdf>, (07.06.2020),
- UNWTO, (2020a). Tourism and COVID-19 -13 March 2020, https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-04/COVID19_NewDS_.pdf, (08.06.2020),
- UNWTO, (2020b). COVID – 19 Related Travel Restrictionsa Global Review For Tourism First Report As Of 16 April 202, https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-04/TravelRestrictions_0.pdf , (06.06.2020),
- Üstün, Ç. & S. Özçiftçi, (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1): 142-153,
- Wen, J., W. Wang, M. Kozak, X. Liu, & H. Hou, (2020). Many brains are better than one: The importance of interdisciplinary studies on COVID-19 in and beyond tourism. *Tourism Recreation Research*, 1-4,
- WHO, (2020a). Coronavirus disease (COVID-19) pandemic, <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov>, (09.06.2020),
- WHO, (2020b). Operational considerations for COVID-19 management in the accommodation sector, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331638/WHO-2019-nCoV-Hotels-2020.1-eng.pdf>, (09.06.2020),
- WHO, (2020-c). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, <https://covid19.who.int/> , (09.06.2020),
- Yang, J., Y. Zheng, X. Gou, K. Pu, Z. Chen, Q. Guo, R. Ji, H. Wang, Y. Wang & Y. Zhou, (2020). Prevalence of comorbidities and its effects in coronavirus disease 2019 patients: A systematic review and meta-analysis, *Int J Infect Dis.*, 94: 91-95,
- Yenişehirlioğlu, E., & Salha, H. (2020). Covid 19 Pandemisinin Türkiye İç Turizmüne Yansımaları: Değişen Talep Üzerine Bir Araştırma, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 355-368.